PATRYK TOMASZEWSKI¹

**Olga Filasziewicz, *Respublica Academica Vilnensis.*
Polskie stowarzyszenia ideowo-wychowawcze studentów
Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–
–1939, Wydawnictwo PWZS w Elblągu, Elbląg 2014, ss. 283**

Uniwersytet Stefana Batorego powstał w 1919 roku i był jedną z mniejszych uczelni publicznych w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Stanowił jednak bez wątpienia najważniejszy ośrodek naukowy i kulturotwórczy na terenach północno-wschodnich II RP. Swoją pozycję zawdzięczał przede wszystkim kadrze naukowej, w gronie której znaleźli się tacy wybitni uczeni, jak: filozof i logik Tadeusz Czeżowski, historyk literatury Stanisław Pigoń, historyk idei i literatury, filolog, filozof, krytyk literacki Marian Zdziechowski, matematyk Antoni Zygmund, historyk prawa Stefan Ehrenkreutz, specjalista prawa rzymskiego Franciszek Bossowski, artysta malarz, grafik i rysownik Ferdynand Ruszczyc, historyk Stanisław Kościałkowski, prawnik i sowietolog Wiktor Sukiennicki czy też astronom Władysław Dziewulski. Na niepowtarzalny „klimat” Batorowej Wszechnicy wpływ miało niewątpliwie jej usytuowanie w jednym z najpiękniejszych miast ówczesnej Polski, a także tradycje uniwersyteckie sięgające XVI wieku, gdy fundatorem Akademii i Uniwersytetu Wileńskiego Towarzystwa Jezusowego był król Stefan Batory. Natomiast na wyobraźnię młodzieży akademickiej w okresie II RP bez wątpienia wpływ miała dziewiętnastowieczna działalność Towarzystwa Filomatyczne i Zgromadzenie Filaretów.

Środowisko studenckie w Wilnie stało się przedmiotem zainteresowania sporej grupy badaczy. Należy stwierdzić, że szeroko zbadane są niektóre fragmenty

¹ Patryk Tomaszewski, Katedra Myśli Politycznej, Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska, patrykt@umk.pl.

aktywności wileńskich studentów. Przede wszystkim chodzi o badania historyków literatury na temat wywodzącego się ze środowiska studenckiego pisma „Żagary”, procesu działaczy komunizującej i nielegalnej organizacji Związek Lewicy Akademickiej „Front” czy też Akademickiego Klubu Włóczęgów Wileńskich (Szełkowski, 1999; Srebrakowski, 1997; Filaszkiewicz, 2010). Stosunkowo dobrze zbadane są również wybrane organizacje ideowo-wychowawcze i korporacje akademickie (Laszczkowski, 2008; Laszczkowski, Wołłejko, 2009; Tomaszewski, 2008; Tomaszewski, 2011).

Znacznie rzadziej analizowano działalność kół regionalnych, bratnią pomoc czy koła naukowe (Dolecka 2003, Tarkowski, 2003; Wasilewski, 2003). Studia nad środowiskiem studenckim USB prowadził przede wszystkim wrocławski historyk Aleksander Srebrakowski, który napisał m.in. artykuł o śmierci studenta Stanisława Waclawskiego (Srebrakowski, 2004). Wspomniany badacz przygotował ponadto studium pt. *Studenci Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939*. Praca ta jednak, poza dość krótką charakterystyką środowiska studenckiego USB, zawiera tylko imienne listy żaków. Niemala informacji na temat studentów znajduje się natomiast w wydanej w 2016 roku w Poznaniu książce Magdaleny Gawrońskiej-Garstki *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Uczelnia ziem północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939) w świetle źródeł*. Monografia Gawrońskiej-Garstki porusza tematykę studencką nawet nieproporcjonalnie często i obszernie, zważywszy na próbę całościowego opisu Uniwersytetu Stefana Batorego. Ukazało się też kilka artykułów i publikacji dotyczących przejawów życia akademickiego, Chóru Akademickiego USB (Tomaszewski, 2016a), Akademickiego Związku Sportowego (Tomaszewski, 2016b) oraz Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (Filaszkiewicz, 2011). Wydane zostały także artykuły dotyczące organizacji mniejszości narodowych działających w murach Batorowej Wszechnicy. Na temat Białorusinów pisali Srebrakowski (2011) oraz Błaszczak i Tomaszewski (2013). O Litwinach studentach USB napisali przywoływani już Srebrakowski (2009) oraz Błaszczak (2017). Stosunkowo mało informacji pozostało na temat działalności i ideologii organizacji żydowskich działających przy USB. Ukazał się tekst dotyczący syjonistycznego stowarzyszenia ideowo-wychowawczego „Kadimah” (Tomaszewski, 2010).

Dzieje znacznej części organizacji ideowo-wychowawczych zostały opisane w recenzowanej monografii *Respublica Academica Vilnensis. Polskie stowarzyszenia ideowo-wychowawcze studentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1919–1939*. Książka stanowi poprawioną wersję rozprawy doktorskiej obronionej w kwietniu 2014 roku na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu

Warmińsko-Mazurskiego. Autorka recenzowanej pracy opublikowała również kilka artykułów dotyczących tematyki organizacji studenckich działających w Wilnie w latach 1919–1939.

W monografii podjęto się próby zrekonstruowania życia politycznego polskich stowarzyszeń ideowo-wychowawczych działających przy USB, ich organizacji prawnej, działalności oraz związanych z nimi najważniejszych wydarzeń. Autorka, aby zrealizować założony cel, przyjęła problemowy układ pracy z zachowaniem chronologii w opisywanych dziejach badanych organizacji studenckich.

Autorka stara się odtworzyć poglądy polityczne poszczególnych organizacji ideowych. W tym celu dokonała zdefiniowania kategorii myśli politycznej, posługując się szerokim jej rozumieniem zaproponowanym przez Marcina Króla i Andrzeja Zybertowicza. Podobną definicję przyjął autor recenzji w swojej książce o korporacjach akademickich (Tomaszewski, 2011, s. 24). Warto przypomnieć, że Zybertowicz (1990, s. 10) przez kategorię „myśl polityczna” rozumiał „wszelkie wyartykułowane pojęciowo wypowiedzi dotyczące sfery polityki”. Szkoda, że autorka pomija w swoich rozważeniach o myśli politycznej artykuł Parucha (1999) pt. *Myśl polityczna – refleksje metodologiczne o pojęciu*, który sygnalizuje, że przyjęte przez nią rozumienie tej kategorii jest tylko jednym z możliwych. Wspomniany bowiem Paruch (1999, s. 32–34) stwierdził, że: „Nie ma w rozważeniach metodologicznych o myśli politycznej zgodności w dwóch kwestiach: (1) co do znaczenia i pojemności tego terminu oraz (2) konieczności definiowania takich pojęć, jak ideologia, doktryna, czy program, określanie ich zakresów oraz wyznaczanie granic je obdzielających”. Przywoływały prof. Paruch, skonstatował, że w rozważeniach na temat myśli politycznej widoczne są dwa stanowiska. Pierwsze z nich nadał „myśli politycznej” samodzielny i maksymalnie szeroki zakres znaczeniowy, który przyjęty został zresztą w recenzowanej książce. Wówczas mówimy o subkategorii z obszaru świadomości politycznej, której zdefiniowanie jest zależne od definicji innych pojęć umieszczanych w tym samym ciągu znaczeniowym (ideologia, doktryna, koncepcja, program, idea). Drugi pogląd mówi o doniesieniu myśli politycznej do kategorii sprawowania władzy, a więc: „Zgodnie z nim w zakresie myśli politycznej mieszczą się wszystkie poglądy, których przedmiotem jest zagadnienie polityki” (Paruch, 1999, s. 32–34). Autorka nie podjęła się także próby odróżnienia „myśli politycznej” od pokrewnego pojęcia, jakim jest „filozofia polityki”, a przecież idąc za wskazówką amerykańskiego filozofa polityki Leo Straussa, można przyjąć, że obie kategorie mają odrębne znaczenie semantyczne. I tak „myśl polityczna” dotyczy subiektywnych przekonań jednostki względnie grup społecznych, podczas gdy „filozofia polityki” dąży do odkrycia obiektywnej prawdy i tym samym nie służy – tak jak „myśl polityczna” – czysto utylitarnym

względem. Tym samym „myśl polityczna” jest zbieżna z greckim pojęciem *doxai* oznaczającym dowolne opinie, mniemania, przekonania, które nie mają statusu prawdziwościowego, ale wyrażają jedynie pewien stan subiektywnych ocen. Zaś „filozofia polityki” upodabnia się do *alethia* – wiedzy o charakterze obiektywnym. Powyższe rozróżnienie nie oznacza wszakże, jakoby obie kategorie do siebie nie przystawały, czy też były rozbieżne. Jak zauważa Strauss (1998, s. 65), „wszelka filozofia polityki jest myślą polityczną, ale nie każda myśl polityczna jest filozofią polityki [...] Myśl polityczna, która nie jest filozofią polityki, znajduje swój odpowiedni wyraz w prawie i ustawach, w wierszach i opowiadaniach, w rozprawach i publicznych przemowach *inter alia*, natomiast najbardziej właściwą formą filozofii polityki jest traktat”.

Przyjęcie szerokiej definicji myśli politycznej pozwoliło jednak Oldze Filasziewicz badać wytwory refleksji politycznej organizacji studenckich, których poziom refleksji politycznej często był ograniczony do egzegezy poglądów takich osobowości, jak: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Adam Skawczyński, Georg Sorel. Zaproponowane przez Zybortowicza ujęcie myśli politycznej pozwala przy badaniu poglądów politycznych studiować nie tylko takie dokumenty, jak: deklaracje ideowe, programy polityczne, odezwy, ale również publicystykę, literaturę piękną, a nawet dzieła sztuki.

We wstępie autorka wyjaśnia, czym były w czasach II RP stowarzyszenia ideowo-wychowawcze, zauważając, że ich celem było prezentowanie idei i tym samym wpływanie na wychowanie i kształtowanie światopoglądu studentów (Filasziewicz, 2014, s. 10). Warto jednak w tym miejscu wspomnieć, że były dwa powody takiego nazewnictwa stowarzyszeń. Po pierwsze na terenie uczelni nie mogły działać stronnictwa polityczne czy młodzieżówki partyjne. Po drugie stowarzyszenia te – w celu właściwego oddziaływania na swych członków – prowadziły szeroko zakrojoną działalność zarówno oświatową, jak i wychowawczą, w ramach której:

- organizowano spotkania seminaryjne, podczas których dyskutowano na temat wygłaszanych referatów;
- zaopatrywano czytelnie stowarzyszeń w pisma o podobnym profilu ideowym;
- wydawano własne czasopisma;
- prowadzono akcję agitacyjną przez rozdawanie ulotek, wieszanie plakatów i transparentów oraz organizację manifestacji czy pikiet;
- używano w komunikowaniu społecznym symboli zawiązujących do poglądów wrażanych przez dane stowarzyszenie;
- przystępowano do egzaminu ze znajomości wskazanych broszur ideowych w celu uzyskania pełnych praw członkowskich niektórych stowarzyszeń.

Recenzowana praca składa się z trzech części. Pierwsza dotyczy historii Uniwersytetu Stefana Batorego od chwili jego powstania w 1579 roku aż do zamknięcia w pierwszym trymestrze 1939 roku przez Litwinów. W drugim rozdziale tej części opisano sytuację prawną szkolnictwa wyższego w czasach II RP, regulowaną dwoma aktami prawnymi – Ustawą o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 roku oraz Ustawą o szkołach akademickich z 15 marca 1933 roku. Ta druga ustawa miała zamienny wpływ na działanie uczelni, a także organizacji studenckich, ponieważ znacznie osłabiała autonomię szkół wyższych, jak również wprowadzała ograniczenia przy tworzeniu organizacji studenckich.

Druga część monografii składa się z trzech rozdziałów, w których autorka odtwarza myśl polityczną poszczególnych środowisk akademickich, przedstawia najważniejsze formy ich działalności i struktury wewnętrzne. Należy dodać, że w czasach II RP wśród studentów znajdowali się zwolennicy wszystkich nurtów politycznych, od monarchistów do komunistów, zaś polaryzacja postaw ideowych była bardziej widoczna niż wśród „starszego społeczeństwa”.

Trzecia część pracy dotyczy płaszczyzny sporów między różnymi środowiskami politycznymi, a szczególnie konfliktem między studentami polskimi (przede wszystkim o proveniencji nacjonalistycznej) a Żydami. Omówiono też stosunek poszczególnych stowarzyszeń ideowo-wychowawczych do mniejszości żydowskiej.

Analizując strukturę recenzowanej książki, nasuwa się pytanie, czy faktycznie potrzebne było wydzielanie rozdziału dotyczącego historii Uniwersytetu. Jest ona dość dobrze zbadana i raczej można było się skupić na opisie struktury i funkcjonowania Wileńskiej Wszechnicy w latach 1919–1939. Na pewno oddzielny podrozdział przy takim układzie pracy powinien być poświęcony oddziaływaniu środowiska akademickiego na życie polityczne miasta i związki organizacji ideowo-wychowawczych z partiami politycznymi.

Bez wątpienia jednak, zważywszy na prawny charakter pracy, istotny jest rozdział drugi pt. *Formalnoprawny statut szkół wyższych i stowarzyszeń studenckich w Polsce w latach międzywojennych*. Jest to właściwie jedyny rozdział, w którym zastosowano przy badaniu aktów prawnych metodę formalno-dogmatyczną.

Najważniejsza z punktu widzenia celu pracy jest część druga. Autorka ukazuje w niej działanie najważniejszych stowarzyszeń ideowo-wychowawczych. Bardzo dokładnie przedstawiono działanie głównych środowisk politycznych: od chadeków przez narodowców, konserwatywnej prawicy sanacyjnej z Myśli Mocarstwowej aż do lewicującego i nawiązującego do syndykalizmu Legionu Młodych, ludowców, skończywszy na komunizującym Związku Lewicy Akademickiej „Front”. Szczegółowo opisano wileńskie dzieje powiązanej z chadecją

Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, organizacji narodowych, czyli przede wszystkim Związku Akademickiego Młodzież Wszechpolska. W tym podrozdziale zabrakło jednak porównania ideologii wileńskich wszechpolaków ze wskazaniem ideowymi całego środowiska obozu narodowego w Polsce czy chociażby publicystyką działaczy Młodzieży Wszechpolskiej goszczącej na łamach ich ogólnopolskiego organu prasowego „Wszechpolak”. Przy opisie środowiska narodowo-radykalnego zabrakło odwołania się do wydanej w 2011 roku pracy Wojciecha Muszyńskiego *Duch młodych. Organizacja Polska i Obóz Narodowo-Radykalny w latach 1934–1944. Od studenckiej rewolty do konspiracji niepodległościowej*. Natomiast bardzo szeroko opisana została, zresztą ze zrozumiałych względów, tzw. grupa Henryka Dembińskiego, a więc środowisko, które przeszło od działalności w kołach naukowych i katolickim „Odrodzeniu” przez zainteresowanie myślą syndykalistyczną aż do wyraźnych odwołań do ustroju komunistycznego (Filasziewicz, 2014, s. 125–162). Środowisko to miało też wpływ na rozwój literacki „Awangardy wileńskiej”. Autorka w tej części pracy dość zdawkowo potraktowała też mniejsze organizacje ideowo-wychowawcze, o których sporo informacji można znaleźć na łamach prasy ogólnopolskiej lub też w zbiorach Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego. Chodzi o lakoniczną wzmiankę na temat Związku Młodzieży Polskiej „Awangarda” łączącego ideologię państwową i narodową (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe – Związek Młodej Polski „Awangarda”, 1939, zbiór 175) czy też założony w 1932 roku Akademicki Oddział Związku Strzeleckiego w Wilnie, o którym informacje można znaleźć np. w piśmie ogólnopolskim „Kuźnica” (Filasziewicz, 2014, s. 111–112, 189). Podobnie w monografii, poza wzmianką w przypisie, niestety z błędną datą powstania, pominięta została organizacja „Kosynierów”. Jej działacze od 1937 roku wydawali na terenie USB „Biuletyn Kosynierski”, a członkowie byli założycielami Partii Kosynierskiej. Stronnictwo to miało charakter nacjonalistyczny, antyliberalny i militarystyczny, o czym w książce *Rewolucja narodowa. Nacjonalistyczne koncepcje rewolucji społecznej w Drugiej Rzeczypospolitej* wspominał Tomaszewicz (2012, s. 125–127).

Trzecia część pracy przedstawia najważniejszą oś sporów młodzieży akademickiej. Rozdział VI ukazuje bójki i protesty o charakterze antysemickim, szczególnie zastrzone po śmierci studenta I roku prawa – działacza nacjonalistycznego Obozu Wielkiej Polski Stanisława Wacławskiego, który 10 listopada 1931 roku zmarł podczas manifestacji antyżydowskiej w wyniku uderzenia kamieniem w głowę. Wydarzenie to wywołało wzmogoną falę wystąpień antysemickich. Autorka opisała również kolejną falę zamieszek antysemickich w roku akademickim 1936/1937,

a także stosunek różnych stowarzyszeń ideowo-wychowawczych do wspomnianych zajęć i mniejszości żydowskiej.

W kolejnym rozdziale autorka odtworzyła działania organizacji studenckich skoncentrowanych wokół spraw autonomii uczelni, a także podwyzek czesnego. Rozdziały VI i VII pokazują *stricte* polityczny charakter tychże organizacji.

Brakuje w pracy przynajmniej jednego podrozdziału poświęconego uczestnictwu młodzieży akademickiej w działalności politycznej poza murami uczelni (w książce pojawiają się zaledwie wzmianki o takiej działalności), jak chociażby udział w wyborach czy też współpracy z partiami politycznymi lub innymi organizacjami o charakterze politycznym.

Praca Olgi Filasziewicz jest cennym źródłem do poznania dziejów Uniwersytetu Stefana Batorego, a szczególnie działalności organizacji ideowo-wychowawczych, które odgrywały znaczącą rolę w życiu młodzieży akademickiej. Monografia napisana została w oparciu o szeroką bazę źródłową, a autorka dokonała wszechstronnej kwerendy nie tylko w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym, ale również w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk, Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, Archiwum Akt Nowych, Bibliotece Narodowej w Warszawie czy też Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W pracy wykorzystano informacje zawarte w czasopismach studenckich ukazujących się w Wilnie, a także prasie codziennej, jak pn. endeckim „Dzienniku Wileńskim” konserwatywnym „Słowie”, aż po demokratyczny „Kurier Wileński”. Należy podkreślić, że autora swobodnie porusza się w badanej tematyce, a dzięki analizie dokumentów archiwalnych dotarła do wielu szczegółowych informacji. W konstrukcji pracy polemiczny jest podział na trzy części, co już było sygnalizowane.

W opracowaniu brakuje obszerniejszych odniesień do myśli politycznej największych obozów politycznych oraz wskazań ideowych działaczy studenckich z innych ośrodków akademickich. Takie ujęcie pozwoliłoby umieścić stowarzyszenia w szerszym kontekście, a przy tym szerzej omówić stosunek organizacji studenckich do takich kategorii, jak: naród, państwo, mniejszości słowiańskie, mniejszość żydowska, ustrój państwa, wychowanie młodzieży, polityka międzynarodowa. Warto dodać, że zdaniem recenzenta praca ta ma charakter interdyscyplinarny i opiera się na badaniach historycznych, a w części drugiej korzysta z dorobku nauk o polityce i wiedzy o doktrynach polityczno-prawnych.

Wielką zaletą są listy członków organizacji ideowo-wychowawczych. Mimo że są oparte przede wszystkim na informacjach zawartych w sprawozdaniach stowarzyszeń z lat trzydziestych, to jednak stanowią cenne źródło nie tylko dla

poznania liczebności poszczególnych organizacji, ale również i biografii wielu ówczesnych studentów. Ze względu na dbałość autorki o takie szczegóły tym bardziej dziwi rezygnacja z bibliografii.

Pracę należy uznać za wzbogacającą wiedzę na temat działalności, myśli politycznej i struktur organizacji studenckich o charakterze politycznych w Wilnie.

Bibliografia

- Błaszczak, T. (2017). Lithuanian Students at Stefan Batory University. Creating new Lithuanian Elites in Interwar Vilnius. *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, 15, s. 163–178.
- Dalecka, T. (2003). *Dzieje polonistyki wileńskiej 1919–1939*. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana.
- Filaszkiewicz, O. (2011). Bratnia Pomoc Polskiej Młodzieży Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. *Rozprawy Naukowe i Zawodowe Wyższej Szkoły Zawodowej w Elblągu*, 12, s. 181–192.
- Filaszkiewicz, O. (2010). Akademicki Klub Włóczęgów Wileńskich i jego wpływ na życie kulturalno-polityczne międzywojennego Wilna. W: A. Sylwestrzak i in. (red.), *Kultura i myśl polityczno-prawna. Materiały z VII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Doktryn Politycznych i Prawnych* (s. 152–161). Sopot: Wydaw. ARCHE.
- Gawrońska-Garstka, M. (2016). Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Uczelnia ziem północno-wschodnich drugiej Rzeczypospolitej (1919–1939) w świetle źródeł. Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Laszczkowski, M. (2008). „Piłsudia” – polska korporacja akademicka w Wilnie. *Niepodległość*, t. 58, s. 103–130.
- Laszczkowski, M., Wołłejko, M. (2009). Byli sobie Polesiusze... Czyli szkic z dziejów Korporacji Akademickiej Polesia. *Glaukopis*, 15–16; s. 35–50.
- Muszyński, W.J. (2011). *Duch młodych. Organizacja Polska i Obóz Narodowo-Radykalny w latach 1934–1944. Od studenckiej rewolty do konspiracji niepodległościowej*. Warszawa: IPN.
- Paruch, W. (1999). Myśl polityczna – refleksje metodologiczne o pojęciu? *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*, 6, s. 27–39.
- Srebrakowski, A. (2009). Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego. W: J. Marszałek-Kawa, W.K. Roman (red.), *Stosunki polsko-litewskie wczoraj i dziś* (s. 105–136). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Srebrakowski, A. (2004). Sprawa Wacławskiego. Przyczynek do historii relacji polsko-żydowskich na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. *Przegląd Wschodni*, IX, 3(35), s. 575–601.
- Srebrakowski, A. (1997). Wileńscy „Włóczędzy”. Wrocław: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Oddział Dolnośląski „Biblioteka Wschodnia”.
- Strauss, L. (1998). Czym jest filozofia polityki? W: L. Strauss, *Sokratejskie pytania. Eseje wybrane* (s. 61–106). Warszawa: Aletheia.

- Szełkowski, W. (1999). Klub Włóczęgów Wileńskich. Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie.
- Tarkowski, M. (2015). Wydział Prawa i Nauk Społecznych USB w Wilnie w latach 1919–1939, Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej.
- Tomasiewicz, J. (2012). Rewolucja narodowa: nacjonalistyczne koncepcje rewolucji społecznej w Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa: Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych.
- Tomaszewski, P. (2016a). *Chór Akademicki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. Muzyka, 2, s. 111–116.
- Tomaszewski, P. (2016b). *Akademicki Związek Sportowy przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie – zarys działalności*. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna, t. XV, 2, s. 29–43.
- Tomaszewski, P. (2011). Polskie korporacje akademickie w latach 1918–1939. Struktury, myśl polityczna, działalność. Toruń: Cyncero.pl.
- Tomaszewski, P. (2010). Zarys działalności Akademickiego Związku Syjonistycznego „Kadimah” w Wilnie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. W: K. Kącka, Z. Karpus, P. Tomaszewski (red.), Polityka, religia, edukacja. Studia z dziejów XX i XXI wieku dedykowane profesorowi Ryszardowi Michalskiemu (s. 202–210). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Tomaszewski, P. (2008). Korporacje akademickie w Wilnie 1919–1939. Struktura oraz podstawowe kierunki działalności. W: P. Tomaszewski, M. Wołos (red.), Organizacje młodzieżowe w XX wieku. Struktura, ideologia, działalność (s. 139–163). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wasilewski, E. (2003). Rola nauk filozoficznych w kształtowaniu osobowości studenta i pracownika naukowego USB w Wilnie. W: R. Ros (red.), Prawa i wolności człowieka w edukacji demokratycznego państwa. Teoria i jej zastosowanie (s. 41–49). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Zybertowicz, A. (1990). Kategorie do badania polskiej myśli politycznej (rozważania wstępne). W: S. Kalemka (red.), Studia z dziejów polskiej myśli politycznej t. II: Polska myśl polityczna w dzielnicy pruskiej w XIX w. (s. 5–27). Toruń: Wydawnictwo UMK.